

Na koncu moramo žal izreči še nekaj kritičnih pripomb. Knjigi je namreč dodan povzetek v angleščini, kar je spriču dejstva, da se slovenska znanstvena knjiga nikakor ne more in ne sme zapirati in biti namenjena ozkemu krogu domačih strokovnjakov, spodbudno. Kako povzeti skoraj tristo strani teksta na borih štirih, je vprašanje zase. A resnici na ljubo moramo zapisati, da bi bilo bolje, če takega povzetka ne bi bilo. Prevajalec (ni podpisan) se je namreč potrudil in prevedel imena založb in revij v angleščino in niti v oklepajih ne navaja originalnih naslovov. Tako govori npr. o založniških hišah Bluebird, New Publishing House, Our Publishing House, o revijah New Harmonies (Novi Akordi) in Slovene Bookshop (Slovenska knjigarna) pa Slovene Biographical Encyclopedia, ki ga je izdajala Cooperative Business Bank in podobno. Le Hram se je zdel neprevedljiv in je ostal v navednicah zapisan v originalu. Med manjše napake lahko uvrstimo to, da piše o Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ki pa pred vojno še ni imela tega naziva. In kaj si bo mislil nekdo, če prebere, da je Academic Library poskrbela tudi za faksimilirane izdaje starih tekstov npr. »Valvasor's Splendours of the Carinthian(?) Dukedom« ali »Brežice Memorials« (Brižinski spomeniki = Freising Manuscripts)?

Anja Dular

Marko Kravos, Marko Pozzetto, Milan Pahor, Sandi Volk, Bogomila Kravos, Pavle Merku, **Narodni dom v Trstu 1904-1920**. Trst : Narodna in študijska knjižnica, Založba Devin, 1995. 134 strani.

Monografsko delo o Narodnem domu v Trstu je simbolično izšlo ob 75. obletnici požiga te prekrasne reprezentančne zgradbe sredi Trsta 13. julija 1920, ko je postalo v Primorju vsem jasno, da nova okupacijska oblast ne bo spoštovala sprejetih obvez do ogromnega števila anektiranih Slovencev in Hrvatov ter da bo njihovo kulturno, finančno, izobraževalno ter jezikovno prisotnost v krajih, ki so bili razen nekaterih mest kompaktno slovenska in hrvatska, doletela enaka usoda, kot so jo namenili Narodnemu domu Balkan.

Italija je z vstopom v vojno leta 1915 na strani Antante izbrala svojo strateško pot osvajanja balkansko - podonavskega prostora. V to podjetje, ki je le navidezno služilo mazzinijanstvu dobrega spomina, torej odrešitvi bratov, ki so ječali pod habsburškim žezlom, je bilo vložena veliko denarja, naporov in nekaj stotisoč mrtvih na frontah, ki so sekale slovensko etnično mejo, ki se je prav v teh krajih najdlje obdržala (približno 1.300 let) kot nespremenjena ločnica med slovenskim in latinskim svetom. Žal je Kraljevina Italija v te kraje prišla kot osvajaalka, prepričana, da so naravne meje, ki jih je dosegla s kupčijo v Londonu, dane od boga. Ta imperialistični credo, ki ga je sabaudska hiša preizkusila že v severni Afriki (Tripoli, tu sei italiana), so obogatili tudi iredentisti iz domačih logov, ki so nekatere oblike segregacije preizkušali in izvajali ob prelomu stoletij, še več, fašizem je ozek sloj tržaškega, istrskega in goriškega iredentizma in nacionalizma razumel kot bitko za prevlado nad teritorijem in nad ljudmi drugačne kulture v smislu izničenja manjvredne rase s strani nosilcev večtisočletne kulture. Šlo je torej za bitko na življenje in smrt, kjer je ena stran imela vse pogoje za realizacijo genocidne politike, medtem ko je druga stran lahko le nemo (na začetku) spremljala uničevanje narodnega substrata, ki ga je ustvarjala od začetkov 19. stoletja dalje v neenakih razmerah nezgodovinskega naroda.

Ob obnovljenih neoiredentističnih poskusih sodobne italijanske politike, ki si kot kategorijo postmodernega vladanja in upravljanja z državo postavlja historične krivice, ki jih je italijanska narodnostna skupnost utrpela pred 50 leti v Istri, in skuša na ta način revidirati že dve desetletji uveljavljene Osimske sporazume, pomeni izid publikacije *Narodni dom v Trstu* tisti ekstravaganтни način stroke, da povsem zamori politiko izvršenih dejstev in enkrat za vselej veljavnih resnic. Pri mobilizaciji javnega mnenja v korist desničarske politike so se namreč pri sosedih spet vključile v igro vse tiste obsoletne psevdoznanstvene skupnosti, ki so desetletja z državnim denarjem ohranjale pri življenju teorije o italijanstvu Istre in Dalmacije ter o historičnih krivicah do tamkajšnjega italijanskega prebivalstva, ki je moralo po slavokomunističnih teorijah etničnega čiščenja, od fojb do brezpravne države po letu 1945, zapustiti svoja ognjišča v objem matere domovine. Ta je svojim sinovom pustila ali na novo dodelila volilno pravico, ki so jo desne stranke vedno s pridom kapitalizirale v tej privilegirani obmejni Juljski "krajini", kjer je opcija ponovnega petelinjenja ostajala prižgana kot žerjavica pod pepelom vsa dolga povojna leta od pariške mirovne konference, do londonskega memoranduma, pa tja od Osima in Rima do današnjih dni. Teorije omejene kredibilnosti Pariške mirovne konference in nato posledično vseh drugih meddržavnih in mednarodnih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo oz. Slovenijo imajo svojo domovinsko pravico v samem vrhu italijanske diplomatske šole, ki ni nikdar skrivala svojih ambicij na skrajni desnici italijanskega političnega življenja.

V tem smislu si, kljub objektivnosti nekaterih vej italijanske historične šole, lahko zamišljamo, da sta vlogi žrtve in krvnika zamenjani ter da je zgodovinska posledičnost le fantazija neukega ali eksasperiranega slovenskega zgodovinoписja, ki postaja po realizaciji nacionalne države leta 1991 vse bolj nacionalistično in neobjektivno, kar je seveda lastnost novih držav in miopije njihovega intelektualnega potenciala. Povsem jasno postaja, da so se pri nekaterih, ki so dolga leta z upanjem čakali na razpad Jugoslavije, spet zbudile skomine osvajalskih avantur. Predvsem za tržaško zgodovinoписje, ki je tako

briljantno demitiziralo nekatere ustaljene in zakoreninjene tržaške mite, moramo še enkrat izjaviti, da ne pozna zgodovine sosedja, someščana, s katerim se srečuje vsak dan na ulici, na delovnem mestu, v kavarni in v politični stranki. Pri vsem tem prihaja do izraza neka meja, ki je v Tržačanih samih močno zakoreninjena in ki je zavestno ne opaziš. Gre za mejo, do kod lahko segajo slovenske pravice v javnem izražanju danes in v odkrivanju zgodovinskih dejstev za preteklost. Meja med priznanjem demokratičnosti manjšinskih zahtev teče po tistem razpotju, ko Slovenci nimajo pravice povedati, da je Trst bil in da je še tudi slovenski v vseh izrazih tukajšnjega življenja. Dejstvo, da je le prva svetovna vojna odvrnila nevarnost slovenskega prevzema oblasti v velikih primorskih mestih, v Trstu pa še posebej, še danes pri največjih italijanskih demokracijah povzroči kurjo polt. Izraz te pošastne narodnostne moči je prav slovenski narodni dom Balkan, zgrajen brez državnih ali občinskih sredstev, simbol slovenske prisotnosti v Trstu, njihove kulturne in gospodarske moči, njihovega prepričanja, da se bodo desetisoči, ki so v preteklosti opustili svoj materin jezik, spet odločili za svojo narodnost, ki so jo morali nasilno zapustiti ob prihodu v Trst.

Avtorji tega dragocenega dela so podali historičen pregled vseh pogojev, ki so pripeljali do izgradnje dragocenega multimedialnega objekta, ki ga je projektiral arhitekt Maks Fabiani iz Kobdilja na Krasu. Urednik in pesnik Marko Kravos nas v svojem tekstu popelje v zakulisje takratnih političnih struktur v Trstu, ki se vedno bolj zavedajo, da lahko Trst postane vodilno slovensko središče, uprto naprej v nove gospodarske tokove, ki so bili do takrat monopol velikih evropskih narodov. O ideji polifunkcionalnega Narodnega doma je v knjigi spregovoril z vsem svojim znanjem arhitekt Marko Pozzetto, medtem ko je gradnjo in program Narodnega doma postavil v čas zgodovinar Milan Pahor, ki je historično obdelal čas druge polovice 19. stoletja. Sandi Volk je v več prispevkih ovrednotil narodnjaško gibanje v Trstu in to prav na deficitnih temah, ki so bile v preteklosti slabše obdelane. Bogomila Kravos je preučila gledališko življenje v Trstu pred prvo svetovno vojno, Pavle Merku pa je analiziral glasbeno življenje tržaških Slovencev v tako razvitem ambientu, ki je vsakodnevno iskal stik z najvišjo evropsko kulturo.

Knjiga *Narodni dom v Trstu 1904-1920* je bogato opremljena s fotografijami, dokumenti, plakati in drugim najrazličnejšim materialom iz takratnega časa. Objavljena je tudi vsakoletna kulturna kronika dogodkov, ki so se odvijali v Trstu, kar nam pokaže vitalnost tamkajšnjih Slovencev, ki so v marsičem bili celo pred Ljubljano, saj je bil Trst po gospodarskem in političnem ter po kulturnem pomenu tik za Dunajem in Prago.

Požar Narodnega doma s knjižnicami, z bogatim secesijskim razkošjem dvoran in gostinskih lokalov ter z dvema bankama, ki sta bili v stavbi, je pomenil, da je nekega obdobja za zmeraj konec. Stavbo so likvidirali, slovenska društva so ukini, šole so zaprli ter v izgnanstvo je šlo na desetisoče primorskih Slovencev. Zadeva je postala ireverzibilna. Genocid ni deloval le na kulturni, ampak na eksistenčni ravni. Konsenz ni prišel le s strani fašizma, ampak je bil širši. Še danes je Narodni dom last italijanske države, ki ga Slovincem ne priznava, kot jim ne priznava enakovrednosti pri življenju in vsakodnevnem ustvarjanju mestnega vsakdana. Vse resnice, ki jih čas ne zabriše, so le dokumentirane resnice. Narodni dom še stoji sredi Trsta, tam kjer gre openski tramvaj kot žila dovodnica na Kras in v kompaktno slovensko naseljeno ozemlje. Dokler bo stal, bo spominjal na to, da so bili Slovenci v teh krajih povsem enakovredni sosednji narodnosti. Publicirano delo nas bo spominjalo na to. Vsem, ki so prispevali k njegovemu izidu, gre naša velika hvaležnost in naše neobremenjene čestitke.

Boris M. Gombač

Marta Verginella, Alessandro Volk, Katja Colja, **Ljudje v vojni. Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem.** Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1995. 178 strani. (Knjižnica Annales ; 9)

Razprave zgoraj omenjenih avtorjev M. Verginelle, A. Volka in K. Colja, ki jih je v knjižni obliki izdalo tako zelo dejavno in marljivo Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, so bile del projekta *Trst v vojni*, ki se je odvijal na Deželnem inštitutu za odporništvo iz Trsta zadnjih par let (1990-1995). Projekt je doživel svojo realizacijo v knjigi, ki jo je izdal omenjeni inštitut (*Trieste in guerra*, Trst 1992), ostajale pa so še sive lise, ki jih ta raziskava ni uspela pokriti, predvsem zato, ker je privilegirala vojaškopolično in institucionalno zgodovinopisje. Ti dve polji preučevanja sta po mnenju avtorjev zelo pomembni gledišči vojnega dogajanja, vendar še zdaleč ne edini in vseobsegajoči. Preštudirati je treba tudi gospodarske, socialne in kulturne okoliščine življenja ljudi v vojni in zato so se avtorji, ki so na izdajo svojih prispevkov v italijanščini čakali že nekaj časa, odločili, da ta novi pogled na stereotipne poglede druge svetovne vojne objavijo v slovenščini v 9. zvezku *Knjižnice Annales*, ki izhaja v Kopru v okviru Zgodovinskega društva za južno Primorsko. Knjiga je bila predstavljena na mednarodnem simpoziju "Primorska in Trst od Rapalla do londonskega memoranduma (1920-1954)", ki se je odvijal v Kopru 26. maja 1995 v počastitev 50-letnice konca druge svetovne vojne in zmage nad nacifašizmom.

V času vse bolj razvejanih in nelogičnih revizijskih poskusov ocenjevanja dogodkov iz druge svetovne vojne, kjer se večkrat politika skuša identificirati s stroko in ji s tem obupnim in nepotrebnim